

Models urbans, models de ciutat: de l'urbanisme tentacular a l'urbanisme ecològic¹

El desequilibri demogràfic i territorial a Catalunya i València

A Catalunya, durant les darreres dècades del segle XIX, es produeix un creixement desorbitat de la població urbana, com a conseqüència del transvasament a les ciutats, a la recerca d'un lloc de treball a les indústries, d'habitants de les zones rurals pròpies i, posteriorment, d'altres regions de la península ibèrica. Aquest fenomen comporta una modificació important dels paisatges urbans i de les seves perifèries, incideix en la ruptura de l'equilibri ecològic i incideix també negativament en la satisfacció de les necessitats biològiques de l'individu.

Com a exemple més representatiu d'aquest augment de la població, podem esmentar el de la ciutat de Barcelona, que va passar de tenir 175.331 habitants el 1850 a tenir-ne 537.354 el 1900.

Les condicions d'instal·lació d'aquesta població addicional, estranya a la pròpia del creixement vegetatiu, no es va materialitzar en el cas dels obrers en l'Eixample, sinó que aquests varen ser allotjats al casc antic i als barris de la perifèria. A l'Eixample s'hi desplaçà l'aristocràcia del diner de Barcelona i d'arreu de Catalunya atreta pel confort i privilegi de la zona a més de l'augment de renda que això suposà. Per tant l'Eixample de Barcelona concebut el 1860 per Cerdà en forma d'una enorme quadrícula per motius higiènics i com a símbol del progrés tècnic i industrialitzador desvetllà l'especulació del sòl i el modern negoci urbanístic.

Aquest tipus de planificació, va causar greus perjudicis, com la desaparició dels sòls agrícoles i forestals que exercien la funció de fronteres naturals entre la gran ciutat i els pobles adjacents, i també la pèrdua de les fonts d'aprovisionament d'aliments i aigües.

El creixement sense mesura de les grans ciutats modernes comportà un flux urbanístic que donar lloc a les primeres àrees metropolitanes amb l'absorció i pèrdua d'autonomia municipal dels petits municipis a 6 km. de la capital. Així pobles com Gràcia, Sants, Horta, Sant Martí de Provençals, Sant Andreu de Palomar i Les Corts de Sarrià des de 1897 quedaren absorbits per Barcelona i esdevenen suburbis d'aquesta. Així per la pressió urbanitzadora i per la centralització i concentració obrera, s'esdevingué el que pejorativament els urbanistes organicistes com Patrick Geddes denominaren "conurbació".

En el cas de València el procés de metropolitanització esdevé més tard que a Catalunya, però després de la planificació dels primers eixamples de 1858-1887-1898, clarament inspirats en el de Barcelona, es produeixen també les agregacions entre 1870 i 1877 de Patraix, Beniferri, Russafa, Pinedo, El Palmar, l'Oliveral, Castellar, i la Font de Sant Lluís. De 1877-1887 es produeixen les agregacions de Benimamet, Orriols, i Benimaclet. De 1887-1897 s'agreguen a la capital Borbotó, Carpesa, Campanar, Poble

¹ Ponència llegida a la *I Universitat d'estiu a La Punta*. Universitat de València, celebrada del 15 al 20 de juliol de 2002.

Nou del Mar i Vilanova del Grau. En aquest cas la burgesia agrària valenciana aposta clarament per l'expansió cap al sud i comença a envair l'horta, el model urbanístic burgès comporta irreversiblement la pèrdua d'identitat de tots aquests pobles.

En definitiva, els greus desordres que caracteritzen les àrees metropolitanes a principis de segle XX demostraren que els problemes urbanístics no es podien resoldre tan sols amb mesures exclusivament tècniques o arquitectòniques plantejades, en molts casos, per funcionaris a sou d'institucions controlades, en el fons pels grans propietaris de terrenys, que només pretenien obtenir els màxims beneficis.

Era una situació de partida que exigia la recerca d'un nou tipus de planificació territorial. Un dels possibles era el plantejat a l'obra dels pre-rafaelites britànics i els seus epígons. Aquesta opció va arribar a Catalunya a través de Cebrià de Montoliu i més endavant va renéixer amb els projectes desenvolupats per intel·lectuals anarquistes com l'enginyer Alfonso Martínez Rizo i el geòleg d'arrels valencianes Alberto Carsí.

Els orígens de l'urbanisme ecològic o "organicista"

La idea de la Ciutat Jardí cap al final del segle XIX sorgeix com una resposta urbanística al model de ciutat engendrat per la Revolució Industrial. L'impuls inicial sorgí de les propostes idealistes de John Ruskin (1819-1900) i de William Morris (1834-1896), dels seus pressupòsits estètics i ètics neoromàntics i socialistes, però fou desenvolupat d'una manera menys mística i més pràctica per Ebenezer Howard (1850-1928) i Patrick Geddes (1854-1932), que també posseïen uns coneixements més tècnics. Especialment important és l'aportació de Patrick Geddes, el qual recull en els seus estudis de planificació urbana i regional (basats en anàlisis geogràfiques, biològiques, antropològiques, econòmiques i històriques del geògraf social Elisée Reclus), mentre que pel que fa al model d'organització social parteix de les teories del seu amic Piotr Kropotkin. La conjugació d'aquests diversos eixos, englobats en una nova forma de planificació urbanística que ell anomena Ciència Cívica o Civies, troba actualment un equivalent a la denominada ecologia humana i social.

Els quatre personatges esmentats coincideixen en el rebuig de l'oposició entre societat i naturalesa, imposada pel sistema capitalista modern, i cerquen una síntesi equilibrada entre la ciutat i el camp, amb un urbanisme que se supediti al territori i que respecti la unitat orgànica entre la ciutat i la regió, es salvaguardi la identitat dels petits nuclis de població i la conservació dels cinturons agrícoles... En resum, un urbanisme de tipus ecològic, organicista, regionalista i antimetropolità.

La projecció pràctica d'aquests ideals es desenvolupa a partir de dues propostes paral·leles: una la de l'austríac Camillo Sitte (1843-1903), exposada al seu llibre de l'any 1889 *Construcció de ciutats segons principis artístics*, que tindrà els seus fruits tardans a diversos països centreeuropeus, i una altra la de l'anglès Ebenezer Howard, expressada al llibre *Ciutats Jardí del futur*, publicat l'any 1902, però concebut el 1880, que amb l'execució de l'arquitecte Raymond Unwin (1863-1940), es concreta a Letchworth, Anglaterra, l'any 1903 i a Welwyn, el 1919.

La idea inicial, però, no hauria pogut resistir la crítica dels qui creien que el progrés tècnic pot regenerar les ciutats de creixement il·limitat, però l'aportació del sociòleg i biòleg escocès Patrick Geddes, va dotar la teoria d'una eina fonamental per bastir un planejament urbanístic i ecològic com és el sistema que anomena Ciència Cívica. Al seu llibre *Ciutats en evolució*, de l'any 1915, preveu, a partir de l'anàlisi dels fluxos d'energia i de materials no renovables que utilitza el sistema industrial del

començament del segle XX, que les aglomeracions urbanes que configuren la ciutat entesa com a força productiva han arribat a la seva fi i que serà inevitable una nova etapa a la qual la utilització racional d'energies renovables i la conservació i rehabilitació territorial conduiran cap a unes formes d'establiments urbans en què les característiques del camp i de la ciutat coexistiran equilibradament.

De la Ciutat Jardí al suburbi jardí

El debat sobre el tamany de la ciutats que es produí just en el moment que es qüestiona la seva sostenibilitat pel que fa als abasteixements d'energia, aliments, salubritat i aigües de 1910 fins a 1920 contemplava per sobre de tot l'igualitarisme social, i la solidaritat. Es tractava d'evitar la dependència i l'intercanvi desigual que les gran ciutats porten per sí mateixes al ésser inevitablement organismes insostenibles. Evitar doncs el negoci immobiliari i propiciar la propietat comunal del sòl eren les qüestions fonamentals per aconseguir les ciutats de tamany limitat.

El debat entre els partidaris de la gran ciutat basada en el poder del diner i el partidaris de la limitació preestablerta es produeix quan encara la major part de ciutats de Catalunya comptaven amb unes condicions excepcionals per poder preservar en els seus cascs existents els espais naturals i de conreus que les envoltaven i fixar-ne els límits de creixement; expectatives que es veuran definitivament frustrades a partir de 1917, que és quan s'aprova el Pla general urbanístic, amb la conseqüent especulació de terrenys per urbanitzar en els quals invertir els beneficis industrials obtinguts durant el període de neutralitat de la Primera Guerra Mundial.

Malgrat que la teoria urbanística de la ciutat jardí fou extensament difosa i defensada com solució antimetropolitana a principis de segle, a Catalunya aquesta va ser tergiversada i utilitzada de manera oportuna per aquells propietaris i institucions que la plasmaren en el suburbi jardí i com a reclam per a futures expansions urbanístiques en forma de ciutat difosa.

D'aquesta manera a Catalunya no existeix cap plànol formal de ciutat jardí completa ni tampoc cap estudi de planificació territorial en aquells anys que reculli els principis de la Ciència Cívica. Els seus teòrics i els actors socials implicats toparen en el problema de la propietat del sòl, tant pel que fa a solucions urbanístiques alternatives com de Ciutat Jardí o de Ciutat Lineal.

D'aquesta manera s'erigí com a única teoria urbanística possible la ciutat de tamany il.limitat, basada en l'optimisme tecnològic, l'intercanvi desigual i la lògica capitalista de devastar la naturalesa en nom del progrés.

La interpretació anarquista de la ciutat capitalista

Als anys trenta el desequilibri del territori català és ja una clara evidència. Si ens atenem a l'any 1936, Barcelona ciutat té una població de 1.062.157 habitants i això representa el 36% del total de la població catalana.

Les condicions d'habitatge a la ciutat per a les classes humils a nivell higiènic són molt deficientes, i han donat a lloc a districtes súperpoblats.

En arribar la Segona República, en un context de crisi econòmica i pel to únicament reformista d'aquesta, la solució política republicana es mostra completament ineficaç per a la grau problemàtica urbana i socioeconòmica de Barcelona.

El rebuig popular a les condicions de vida de la metròpoli es tradueixen en un moviment popular encaminat al naturisme, l'excursionisme popular, o el nudisme, que s'articula des de els centres obrers, ateneus o associacions vegetarianes diverses. A tall d'exemple a València s'edita des de 1916 la revista naturista més important de l'Estat des de 1916 com és *Helios*, altres son *Gimnos*, *Generación Consciente*, *Estudios*, *Orto*, o *El Naturista* de Carlet.

És evident que aquests moviments socioecològics sorgeixen com a reacció a les condicions de vida artificial i insalubre de les metròpolis i en tots els casos per l'intent de portar una vida digna i lliure en equilibri amb la natura. Aquestes són les condicions socioecològiques que permetran el retorn de la teoria urbanística de la Ciutat Jardí, complementada amb les teories anarquistes del municipi o comuna lliure, així com el retorn a l'esperança de la desconexió metropolitana.

En el marc de les expectatives de transformació social dels anys trenta, i tretze anys després de l'estancament de la difusió de la Ciutat Jardí, els anarquistes tornen a plantejar-la com a realitzable, complementant-la en els aspectes econòmico-socials i de nova convivència, que són els que inicialment havien impedit la seva consecució.

Així ho féu, a través d'un estudi urbanístic molt rigorós², l'enginyer anarquista Alfonso Martínez Rizo (1877-1951).

Aquest parteix de l'anàlisi de la situació urbanística de les dues principals metròpolis d'aleshores, Madrid i Barcelona. En aquestes dues ciutats els intents de reforma urbana han fracassat, així com els motius que en l'actual règim capitalista han impedit qualsevol altre model urbanístic que no sigui el de concentració i centralització.

Per a Martínez Rizo no hi ha alternativa reformista al model urbà capitalista, perquè el principal negoci d'aquest sistema econòmic es fonamenta, precisament, mitjançant el transvasament de població del camp a la ciutat, en el creixement il·limitat de les urbs.

Així ho expressa: "*El interés de la burguesía es que la ciudad crezca, y la política pone en juego todos sus resortes para conseguirlo*", ja que està demostrat, referint-se a la política socialdemòcrata d'aleshores de cases barates i les lleis urbanístiques, que podrien impedir l'especulació de terrenys, que "*el Gobierno pudiera evitarlo, pero no lo hace nunca, porque los capitalistas pueden, más que él y tiene que limitarse a ser su protector*"³

Per a Martínez Rizo l'urbanisme capitalista basat en el creixement il·limitat està condicionat i determinat per ser possible en els mitjans de locomoció i els edificis elevats: "*Los medios rápidos y económicos de transporte son un arma poderosa que se ha apresurado a utilizar la burguesía para llevar más lejos su fabuloso negocio fundamentado en la supervaloración del suelo*"⁴ Element que comporta l'expansió suburbial de la metròpoli i la supervalorització d'aquests terrenys, els quals, fins que no arriben els plans d'urbanització, romanen en l'actual règim de propietat en estat semblant a *un camp de batalla sembrat de ruïnes*⁵. Per aquest motiu anticipa la finalitat que tindran els projectes d'autopistes que aleshores es comencen a estudiar, ja que són:

² MARTÍNEZ RIZO, A., *La urbanística del Porvenir*. Edit. *Estudios*, Cuadernos de Cultura, València, 1932.

³ *Ibid.*, pp.6-7.

⁴ *Ibid.*, p.23.

⁵ La cursiva es meva.

*(...) caminos especiales contruídos para el automovilismo, con el mejor trazado de alineaciones, rampas y pendientes y con los menos cruces posibles para permitir una marcha automovilística sumamente rápida. La base del negocio que tales autopistas tratan de establecer está en la expropiación a precio corriente de tierra de labor de dos amplias fajas laterales que, con la facilidad de comunicaciones, se transformarían en solares edificables*⁶.

La interpretació de l'automòbil privat com a agent que promou inevitablement la suburbialització, a través de Martínez Rizo, en el 1932 és una clara anticipació a la problemàtica contemporània del creixement urbà en forma de taca d'oli.

L'altre element que Martínez Rizo enumera com a indispensable per a l'obtenció de la màxima rendibilitat de l'espai urbà per part dels propietaris és el de la Casa Bloc: per a ell aquest tipus d'edificació és la concreció més típica del capitalisme, el qual qualifica d'artificiosos perquè en ell s'ha de recórrer a la ventilació i l'enllumenat artificials, també inhumà i antisocial donat que s'hi produeix una aglomeració humana insostenible, econòmicament i ecològicament, que a més a més s'emplaça al mig de nombroses oficines, restaurants, cafès, cinemes, etc. Tota aquesta concentració amb la finalitat *"(...) que los altos precios alcanzados por el suelo puedan dar redimiento"*⁷. També anuncia l'altre efecte negatiu que comporta la Casa Bloc, el de la congestió del trànsit. Així doncs per a Martínez Rizo la gran ciutat es antihigienica, antisocial i antieconòmica, pel que fa als abastiments i serveis que precisa, que cada vegada han de venir més lluny. Per tant, l'augment d'habitants que precisen aquests serveis no és proporcional al major cost que suposen.

La proposta anarquista de la Ciutat Jardí

La proposta urbanística i social encaminada a la ciutat futura de dimensió limitada es basa fonamentalment en que *"(...) las grandes ciudades deben cesar en su crecimiento por concreción exterior y, en cambio, para alojar al aluvión de nuevos ciudadanos que las hacen crecer continuamente, deben proceder a construir núcleos ciudadanos separados del casco por determinada distancia que permita una fácil comunicación, pero que deje campos libres necesarios para la salud y la higiene sociales"*⁸. S'ha d'observar que aquesta constitueix una proposta idèntica a la de Cebrià de Montoliu a Catalunya, uns anys abans, quan parlava dels límits del desenvolupament urbà des de la perspectiva de la Ciutat Jardí. Si aquest model d'urbanisme ja era de per si revolucionari perquè, en impedir la conurbació frenava parcialment l'especulació urbanística, ara plantejada, de nou pels anarquistes, cobrava un impuls doblement revolucionari.

Martínez Rizo posà èmfasi en que la materialització de la Ciutat Jardí passa per delimitar el problema de la propietat del sòl, ja que *"(...) los poseedores de los solares que habrían de transformarse en zona libre constituyen en el régimen capitalista una fuerza que está demostrado prácticamente que es invencible..."*⁹

Cal recordar el que deia Cebrià de Montoliu al respecte i que ens mostra el grau de sintonia d'ambdós teòrics: *"(...) la Ciudad Jardín debe, en lo administrativo y lo*

⁶ *Ibid.*, pp.22-23.

⁷ *Ibid.*, p.23.

⁸ *Ibid.*, pp. 24-25.

⁹ *Ibid.*, p. 25.

económico, estar sujeta a un plan previo que asegure la permanencia de las precedentes ventajas, sea reservándose la comunidad la propiedad colectiva del suelo, sea bajo otras condiciones que eviten los efectos de la especulación de terrenos o la hagan redundar en su exclusivo provecho"¹⁰.

La proposta urbanística de les noves Ciutats Jardins la concreta Martínez Rizo en:

- a) Desconnexió de les actuals àrees metropolitanes mitjançant un procés transitori de reubicació poblacional d'acord amb les necessitats i anhels de vida humana i de treball.
- b) Nova planificació territorial d'acord amb l'estudi del medi i les seves possibilitats biològiques, que serà l'element que determinarà la dimensió convenient de la ciutat. D'aquesta manera s'evitaran les soldadures amb altres poblacions i es crearan nous nuclis autònoms de ciutats que tindran prèviament establertes les lleis per a la seva estabilitat.
- c) Serà una premissa essencial per a les noves ciutats la preservació dels espais lliures sense edificar que les han d'envoltar. Aquestes zones tindran el paper de reserves higièniques i de lleure i alhora seran destinades a conreus per a l'abastament de productes frescos per a la ciutat.
- d) Organitzar la ciutat per tal de tenir el mínim trànsit possible i per zonificar-la perfectament d'acord amb les condicions naturals i meteorològiques.

La proposta anarquista de la futura ciutat a nivell socioeconòmic parteix del comunisme llibertari:

- a) Desaparició del negoci urbanístic i de la propietat del sòl.
- b) Despoblament de les metròpolis per pròpia iniciativa dels seus habitants en desaparèixer les forces congregants que les han fet créixer, i per l'aparició de noves formes de convivència i producció en altres llocs, que actuaran com a forces descongestionadores de les grans ciutats.
- c) Durant aquest període xifrat el 1932 en deu anys de descongestió Martínez Rizo indica que progressivament s'haurà de procedir a la demolició dels edificis insans. Segons el mateix autor, a Barcelona i Madrid poden representar el 80% del total edificat.
- d) Nova distribució municipal del país en base a municipis autònoms sense cap superestructura política que, exceptuant algunes capitals, haurien de tenir un volum aproximat als 2.000 habitants.

Aquest és, en resum, el més substanciós de la proposta urbanística anarquista, passant per la planta de les ciutats futures, els habitatges, l'alçada, els materials de construcció i la decoració dels edificis, que en alguns casos el temps ha convertit en obsoletes.

Com es pot veure, la teoria de la Ciutat Jardí formulada pels anarquistes autòctons cobrà una enorme importància, fins al punt que la converteixen en una genuïna aportació en el terreny del que avui coneixem per ecologia humana aplicada al territori i les persones.

El pensament territorial anarquista durant els anys trenta féu una aportació decisiva, que prové bàsicament del federalisme revolucionari de Pi Margall, del socialisme revolucionari de la primera internacional i del pensament col·lectivista de Joaquim Costa els quals des de la segona meitat del s.XIX s'oposaren decididament a la pèrdua d'autonomia i agregació dels municipis del pla de Barcelona. De manera coherent Joaquim Costa per exemple, recull l'esmentada tradició del recolzament mutu dels pobles ibèrics, que donarà les bases per a un nou marc de convivència, conegut des de els anys trenta com a comunisme llibertari.

En la nova estructura de model organitzatiu, el municipi, que es podrà dir lliure perquè serà la unitat de nova convivència per als seus teòrics posarà fi a una abstracció com és

¹⁰ MONTOLIU, C., *La Ciudad Jardín*, p. 29.

l'Estat. Cal dir que els anarquistes formulen aquesta teoria en un moment en què estan convençuts que tots els sistemes governamentals ha estat assajats i han fracassat.

Per als anarquistes, el municipi lliure es basarà en el plebiscit vers les necessitats de la col·lectivitat, i no en el sufragi. Aquesta serà la manera en què el vot directe sobre els serveis necessaris que precisa la població es podrà fer efectiu. És a dir, les decisions sobre els serveis que precisa la comunitat seran preses i dutes a terme per la totalitat de la població. Per tant, l'Ajuntament quedarà reduït exclusivament a una oficina d'estadística i de regulació del trànsit¹¹. El municipi s'integrarà lliurement a la Federació Regional de Municipis, fins a conformar una futura Associació Internacional de Municipis.

Aquesta fou la proposta que, a grans trets, fou aprovada en el Congrés extraordinari del mes de maig de 1936, celebrat a Saragossa per la CNT.

En aquest Congrés, i en vista del procés revolucionari imminent, s'acordà, precisament en el dictamen emès per la ponència sobre el concepte confederal del comunisme llibertari, que fins que es produís la descentralització urbana es constituís en les metròpolis existents una Federació de Comunes Autònomes.

Conclusions

Es pot constatar com al llarg de més de un segle d'urbanització expansiva hi hagut un debat entre els partidaris d'aquest, front als qui defensen la ciutat de tamany limitat en equilibri amb la naturalesa.

L'aportació històrica dels anarquistes i de personatges aïllats com Cebrià de Montoliu a la ciència urbanística, fins a la seva teoria completa, ha estat molt valuosa.

Malauradament, aquesta aportació al pensament territorial i urbanístic no tingué continuïtat a casa nostra després de 1939 a excepció feta de les propostes de Ciutat Jardí fetes esporàdicament a Catalunya a la fi dels anys 50 per l'urbanista Gaston Bardet.

Contràriament, al EE.UU. hi ha hagut continuadors de Patrick Geddes, com ara Lewis Mumford; a Itàlia personalitats rellevats de l'urbanisme com Carlo Doglio han estès i complementat l'urbanisme de la Ciutat Jardí a escala humana, que avui em podríem dir ecològic, i els ha estat possible fer-ho des de les mateixes escoles d'urbanisme i els centres socials. Avui en dia, per exemple, arquitectes de renom internacional com Giancarlo de Carlo es mostren decididament partidaris del model teòric de Ciutat Jardí, quan anteriorment consideraven la ciutat compacte com el model menys agressiu de la naturalesa. El consum de territori per mitjà de l'expansió automobilística és el que definitivament ha fet modificar les seves propostes en favor de la Ciutat Jardí¹².

Recentment el contingut ecologista de l'urbanisme "orgànic" de la Ciutat Jardí (1998 fou el Centenari de l'obra de Howard) està sent reconegut i revaloritzat en molts llocs, contra aquesta corrent d'urbanisme expansiu que durant tants anys, independentment de l'ideologia política, s'ha dut a terme invariablement. Per exemple a Anglaterra persones com Hildebrandt Frey (1999), que estudien la ecologia urbana i nous dissenys de ciutat alternatius al de la ciutat de tamany il·limitat, conclouen que els models de teòrics de planificació regional de Howard i Geddes són els que reuneixen les característiques idònies per les ciutats ecològiques sustentables del futur. Amb elles s'evitaran les conurbacions i l'expansió il·limitada d'aquestes.

¹¹ PUENTE, I., *El Comunismo Libertario*, Ateneo del Porvenir, Igualada, s.a.

¹² Entrevista amb Giancarlo de Carlo. Milano, Abril de 2001.

Avui està totalment acceptat que l'urbanisme "orgànic" fou un urbanisme ecològic. D'aquesta manera, actualment, ja ho subscriuen especialistes en urbanisme com V. Bettini (1998)¹³, per a qui l'ecologia urbana parteix de Kropotkin, Howard, Geddes i Mumford. El mateix autor ens senyala com la ciutat al no ser un ecosistema artificial tancat la seva sostenibilitat està encara per demostrar i d'aquí que el que avui coneixem com a ciutat sostenible sigui tant sols un reclam perquè certs planificadors d'estratègies urbanitzadores prossegueixin amb el desenvolupament urbanístic il·limitat que s'estén en forma de taca d'oli. Realment, el model ja caduc de Los Àngeles és el que es tracta d'exportar tant per a Barcelona com a València perquè és el model urbanístic que millor encaixa amb els interessos dels propietaris de terrenys convenientment secundats per les institucions.

Així doncs, els estudis sobre la sostenibilitat urbana actuals tot just parteixen d'indicadors que afecten els centres urbans o zones privilegiades fortament revaloritzades com les façanes marítimes, oblidant sovint l'impacte en el conjunt de les metròpolis en creixement continu. El mecanisme és uniforme, dels centres urbans tradicionals s'expulsa la població de renda baixa cap a la perifèria i sovint s'aconsegueix una major qualitat ambiental en aquests, a canvi també, del desplaçament de les activitats nocives o residus vers els límits de l'àrea metropolitana. Per això, la sostenibilitat urbana és qüestionable en el conjunt de tota l'aglomeració de Barcelona per 4'5 milions de persones o València per 1'7 milions.

Els plans estratègics en aquesta època de polítiques neoliberals el que fan és profunditzar més en la desigualtat urbana en forma de pèrdua d'espais lliures per les persones i provoquen un augment considerable de la dependència de les ciutats pel que fa a l'abastiment de productes agraris frescos, aigües i energia. Tot això explica en part projectes com el Pla Hidrològic Nacional, l'ampliació dels Ports i Aeroports, per a fer "sostenible" mitjançant els intercanvis desiguals el model de ciutats en creixement perpetu. El cost en tots els casos suposa enormes zones supeditades a aquests (com per exemple les ZAL) el que comporta pèrdues irremplaçables com la de La Punta de l'Horta de València d'alt valor paisatgístic i agrari¹⁴, l'accessibilitat ràpida (la construcció d'un accés nord de l'autopista A-7 i la prolongació de l'avinguda Blasco Ibáñez fins al mar en el cas de València, o la de la Diagonal al mar en el cas de Barcelona totes elles enllaçades per autopistes circulars) des de qualsevol punt de la metròpoli comporta així mateix la destrucció de barris populars i històrics com el Cabañal o Malvarrosa.

Espai i societat tenen d'anar junts en la nova planificació territorial i fins que això no succeeixi assistirem a drames ambientals i humans com els que tenen lloc a l'horta sud de València, on literalment s'ha deportat als seus habitants i han estat, per al moment, enderrocades per la força bruta de la policia més de quaranta alqueries. A hores d'ara resten detinguts alguns dels seus ocupants per haver-se oposat a l'abandonament de les vivendes. L'horta de València com en el seu moment Rio Tinto el 1888, o el PHN, esdevenen història ambiental i del temps present de l'espai i la societat.

¹³ BETTINI, Virginio. *Elementos de ecología urbana*, Madrid, 1998. Editorial Trotta, S.A.

¹⁴ En el cas de Barcelona l'ampliació de l'Aeroport ha comportat la destrucció del Delta del Llobregat, i actualment l'ampliació del Port de València (en realitat el Port de Madrid) comporta convertir una de les hortes més belles del món amb dipòsit de contenidors, a més de l'expulsió dels seus habitants. Malgrat l'oposició popular, per mitjà de la policia, s'està produint el desallotjament forçós de les Alqueries i barraques, a més d'impedir per la força bruta la continuïtat de la pràctica agrària, fins i tot arribant a traslladar a finques de particulars la capa de terra vegetal de les 70 hectàrees de l'Horta que generació rera generació han vetllat per la seva fertilitat.

D'aquí ve la necessitat de discutir els actuals criteris de sostenibilitat parcials i retornar al debat dels límits del creixement urbanístic a partir del que coneixem per “petjada ecològica” que l’urbanisme orgànic de fa cent anys ja va proposar, encara que no en van establir el seu càlcul com ara ho han fet Rees i Wackernagel¹⁵, a partir de quantificar la quantitat de terra productiva que es necessita per a mantenir a cada membre de la societat amb la tecnologia actual.

Sens dubte, el pensament anarquista sobre la ciutat que es pot recuperar de la història és una aportació valuosa per al present, davant el fet constatat de la saturació que pateixen mundialment les ciutats contemporànies.

Al cap i a la fi, els anarquistes plantejaren una problemàtica urbana que avui s’ha vist agreujada per la magnificació dels mateixos inconvenients d’aleshores. En l’actualitat les ciutats del Sud pobre creixen imparablement mitjançant l’increment de població camperola que es veu forçada a emigrar a les grans ciutats com a conseqüència de la devaluació de la seva producció agrària tradicional.

Mentre les ciutats del Nord ric perden habitants però creixen bàsicament per la pressió de la riquesa, les dobles residències allunyades del centre, el lleure, el transport per vehicle privat i la cultura de l’oci.

Per això, la teoria de la Ciutat Jardí, la nova planificació regional que comporta i la nova organització social que requereix, manté la seva vigència alternativa enfront el model urbanístic capitalista neoliberal imposat.

¹⁵ Un resum de les seves idees es troba en l’article “Indicadores de sustentabilidad”, *Ecología Política*, 12, 1996.

Bibliografía básica d'urbanisme ecològic

- BARDET, Gaston (1964), *L'Urbanisme, Pròleg i Història recent de la urbanística als Països Catalans* per Manuel Ribas i Piera, Barcelona, edicions, 62.
- BETTINI, Virginio (1998), *Elementos de ecología urbana*, Madrid, Editorial Trotta.
- BUNCUGA, Franco (2000), *Conversazioni con Giancarlo de Carlo*, Milano, Editrice Elèuthera.
- CHOAY, Françoise (1970), *El Urbanismo. Utopías y Realidades*, Barcelona, edit. Lumen, Colección Palabra en el Tiempo.
- CHUECA, Fernando (1968), *Breve Historia del urbanismo*, Madrid, Alianza Editorial.
- DAVIS, Mike (1996), "Cómo el edén perdió su jardín: la historia política del paisaje de Los Ángeles", Barcelona, *Ecología Política*, nº 11.
- DOGLIO, Carlo (1953), *L'Equivoco della Citta-Giardino*, Napoli, Edizioni RL.
- FREY, Hildebrand (1999), *Designing the city*, London, E&FN Spon.
- GEDDES, Patrick (1960), *Ciudades en Evolución*, Buenos Aires, Ediciones Infinito. Biblioteca de Planeamiento Urbano y Vivienda, Vol. 5.
- GOODMAN, Paul y Percival (1964), *Tres Ciudades para el Hombre*, títol original *Communitas*, Buenos Aires, Edit. Proyección.
- KROPOTKINE, Pedro (1972), *Campos, Fábricas y Talleres*. Bilbao Edit. Zero.
- JARDI, Enric (1964), "Cebrià de Montoliu urbanista". Barcelona, *Serra D'Or*, 2ª èp, nº 4.
- MARTINEZ ALIER, Joan (1999), "100 años después de Ebenezer Howard: Economía ecológica y planificación urbana" *Ecología Política*, nº 17.
- MARTINEZ RIZO, Alfonso (1932), *La Urbanística del Porvenir*, Valencia, Edit. Estudios. Cuadernos de Cultura, nº 61.
- MASJUAN, Eduard (1993), *Urbanismo y ecología en Catalunya*. Madrid. Edit. Madre Tierra.
- MASJUAN, Eduard (1996), "El Urbanismo ecológico de Patrick Geddes y Cebrià de Montoliu" en *Arturo Soria y el urbanismo europeo de su tiempo (1894-1994)*. Madrid, Fundación Cultural COAM.
- MASJUAN, Eduard (2000), *La ecología humana en el anarquismo ibérico* (Urbanismo "orgánico" o ecológico, neomalthusianismo y naturismo social) Barcelona, Icària editorial i Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo. Madrid.
- MONTOLIU, Cebrià de (1912), *La Ciudad Jardín*. Barcelona, Publicaciones de la Sociedad Cívica de la Ciudad Jardín.
- MONTOLIU, Cebrià de (1913), *Las modernas ciudades y sus Problemas* (subtítulo: A la luz de la Exposición de Construcción Cívica de Berlín, con un apéndice sobre otros certámenes análogos etc.) Barcelona. Publicaciones de la Sociedad Cívica de la Ciudad Jardín.
- MORRIS, William (1972), *Noticias de ninguna parte*, Vizcaya. Edit. Zero.
- MUMFORD, Lewis (1957), *La cultura de las ciudades*, Buenos Aires. Emecé editores.
- NAREDO, José Manuel (1994) "El funcionamiento de las ciudades y su incidencia en el territorio", Madrid. *Ciudad y Territorio*, nº 100-101.
- RECLUS, Eliseo (s.a.), *La Montaña*, Valencia. Edit. Estudios.
- RECLUS, Eliseo (1894), *La Geografía Universal*. Barcelona. T. I.
- ROSENAU, Helen (1986), *La Ciudad Ideal*, Madrid. Alianza editorial
- SITTE, Camilo (1926), *Construcción de ciudades según principios artísticos*, Barcelona. Edit. Canosa.
- TOLEDO, Víctor (1988), "Las sociedades rurales hoy", México. El Colegio de

Michoacan Conacyt, Jorge Cepeda Paterson editor.
UNWIN, Raymond (1916), “El Arte de la Urbanización”, Barcelona. *Civitas*,
nº 11-13.
WELLS, H.G. (s.a.), *Anticipaciones*, Barcelona, Guarner y Taberner, editores.